

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI

ILMIY-ELEKTRON JURNALI
9-SON

KOKAND UNIVERSITY | **2023**
HERALD | **VOLUME №9**

**QO‘QON
UNIVERSITETI
XABARNOMASI
9-SON**

**KOKAND
UNIVERSITY
HERALD
VOLUME 9**

**ВЕСТНИК
КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТ
ВЫПУСК 9**

9/2023

QO'QON UNIVERSITETI

XABARNOMASI

Ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

G'.E.Zaxidov

Bosh muharrir:

Sh.R.Ruziyev

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

A.A.Yusupov

Sahifalovchi muharrir:

T.M.Umarov

Texnik muharrir:

D.Z.Solidjonov

Tahririyat hay'ati:

1. I.f.d., prof., S. G'ulomov (O'z.R. Fanlar Akademiyasi)
2. DSc., prof., Sh. I. Mustafakulov
3. DSc., Mark Rozenbaum (AQSH)
4. PhD., I. Bobojonov (IAMO, Germaniya)
5. PhD., N. Djanibekov (IAMO, Germaniya)
6. PhD., K. Akramov (IFPRI, AQSH)
7. PhD., N. Yusupov (Woosong University, J.Koreya)
8. DSc., D. Xosilova (University of Wyoming, AQSH)
9. I.f.d., prof., B. Salimov (TDIU)
10. I.f.d., prof., K. Axmedjanov (KIUT)
11. I.f.d., prof., N. Maxmudov (TDIU)
12. PhD., Sh. Aktamov (Singapur universiteti)
13. I.f.d., prof., U. Gafurov (TDIU)
14. I.f.d., prof., X. Qurbonov (TDIU)
15. F.f.n., dotsent D. Xodjayeva (QDPI)
16. I.f.n., dotsent, N. Urmonov (TDIU)
17. F.f.d., prof., Sh. Shaxobidinova (ADU)
18. F.f.d., prof., M. Umarxodjayev (ADU)
19. I.f.n., dotsent, J. Qambarov (FarPI)
20. PhD, dotsent, D. Rustamov (ADU)
21. I.f.n., dotsent, A. Islamov (Qo'qon universiteti)
22. PhD., M.Najmiddinov (Qo'qon universiteti)

Qo'qon universiteti xabarnomasi

("Вестник Кокандского университета – Kokand University Herald") ilmiy-elektron jurnali Qo'qon universiteti Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2020-yil 10- oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №1138 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-1695 ISSN-raqami olingan.

© "Kokand University" – 2023

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28 a-uy, 1-xonadon

Mundarija:/Outline:

Iqtisodiyot / Economy			
1.	Sh.Ruziyev	O'zbekistonda smart turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish va bunda xorij tajribasidan foydalanish	3-6
2.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Strategy for the development of free economic zones in Uzbekistan	7-10
3.	K.Светлана O.Арзиқулов Г.Атамуратова	Методы управления кредитным портфелем коммерческих банков	11-16
4.	J.Bobanazarova L.Zulfikarova	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida yoshlarning kasbiy layoqatlarini shakllantirish	17-20
5.	K.Kurpayanidi	Institutional aspects and risks in the digital economy: ways to reduce uncertainty for economic agents	21-25
6.	A.Abduvoxidov X.Nazarov	Qishloq xo'jaligi tarmog'ini zamonaviy axborot texnologiyalari orqali raqamlashtirish va innovatsiyalarni jadallashtirish istiqbollari	26-30
7.	Sh.Rasulova	Oziq-ovqat sanoat korxonalarini faoliyatini boshqarish hamda korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	31-34
8.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Influence of the volume of industrial production in Uzbekistan on the import trend	35-40
9.	M.Turg'unov	Raqamli iqtisodiyot sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatida zamonaviy boshqaruv istiqbollari	41-45
10.	K.Svetlana U.Gulmira	Tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellarining xorijiy davlatlar tajribalarining ahamiyati	46-49
11.	Г.Хусанова	Худудлар саноатини комплекс-инновацион ривожлантириш модели (Наманган вилояти мисолида)	50-52
12.	T.Boburjon J.Mamasoliyev	Mamlakat yalpi ichki mahsulotiga soliq turlarining ta'siri	53-60
13.	A.Abdusamidov	A comprehensive analysis of the impact of globalization on auditing standards	61-63
14.	K.E. Grishin Y.Djabbarova	Features of printing production in modern conditions	64-67
15.	X.Gafurov S.Abdulhamidov	Mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishda kichik biznesni o'rni va duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar tahlili	68-71
16.	A.Abdusamidov D.Xo'jamurodov	Moliyaviy texnologiyalar tarixi va rivojlanishi: O'zbekiston misolida	72-74
17.	D.To'xtamurodov	Erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirishni boshqarishning samaradorligi	75-78
18.	Н.Мукумова	Состояние, тенденции и особенности развития рынка услуг высшего образования в Узбекистане	79-84
19.	J.Turg'unov	Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari	85-87
20.	U.Mamadaliyev	Specific characteristics of tour operator activity management	88-90
21.	М.Усмонов	Актуальные вопросы достижения точки безубыточности на предприятиях	91-94
22.	Kh.Gafurov	Unraveling complexity: assessing the impact of real effective exchange rate on Uzbekistan's trade dynamics	95-98
23.	L.Yoqubov	Iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari tahlili	99-101
24.	Z.Umarova	Iqtisodiy islohotlar sharoitida korxonalarni boshqarish	102-105
25.	O.Umarov Yo.Murodova	Sayyohlar uchun yovvoyi tabiat farovonligini oshirishda marketingdan foydalanish	106-108
26.	Sh.Saloxitdinov	Mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishning institutsional asoslari	109-112
27.	Sh.Rasulov	Mehnat resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha bandligining joriy holati tahlili	113-116
28.	G.Melibaeva	An overview of the function of human resource management in employee performance and motivation	117-121
29.	M.Gulomkodiroya	An overview of green banking practices in Uzbekistan	121-125
30.	M.Tojiyeva	Kichik biznesni rivojlantirishning mamlakat ijtimoiy- iqtisodiy hayotidagi ahamiyati	126-130
31.	Sh.Po'latov Sh.Musabekov	The study of value-added tax: knowledge from the eu vat experience and Uzbekistan's vat system	131-135
32.	M.Sultonov	Fond bozori va unda tijorat banklarining tutgan o'rni	136-139

33.	Sh.Po'latov	O'zbekiston respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i va aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilarini bir-biridan farqli jihatlarini baholash	140-143
34.	A.Baxromov	Increasing the economic efficiency of textile industry enterprises through digital technologies	144-146
35.	H.Rasulov	Siyosiy mojarolarning turizmga ta'siri	147-150
36.	D.Mamayusupova	Turizm sohasida davlat-xususiy sherikligi ishtirokchilarining o'zaro hamkorligi samaradorligini oshirish	151-153
Pedagogika / Pedagogy			
37.	M.Ganiyeva D.Ergasheva	Unlocking knowledge: key pedagogical aspects of the study of philology	154-158
38.	Sh.Jumanova A.Abdullayev M.Odilova	O'zbekistonda pisa testi natijalari va boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini bu testga tayyorlash istiqbollari	159-162
39.	M.Temirova	Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ichki ishlar profilaktikasi inspektorlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini mustahkamlanishi	163-165
40.	G.Sanginova	Erta bolalik ta'limini qo'llab-quvvatlashda oilalarning roli	166-169
41.	N.Valiyeva	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari	170-173
42.	V.Abdullaeva	Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarining o'rganilishi hamda asardagi somatik frazeologik birliklarning qo'llanilishi	174-179
43.	S.Asilova	Tarbiyasi qiyin o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish masalalari	180-183
44.	Z.Eraliyeva D.Djo'rayeva	Bolalar tafakkurini rivojlantirishda ayrim didaktik o'yinlarning ahamiyati	184-186
45.	G.Komiljonova	Fanlararo bog'lanishlar asosida talabalarni bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish	187-192
46.	Sh.Pardayev	O'quvchilarning individual o'quv natijalarini baholashga zamonaviy yondashuvlar	193-196
47.	A.Mirzakulov	IIV akademiyasi kursant qizlarini zamonaviy krossfit sport turi orqali jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish	197-200
48.	F.Berdibekova	Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari	201-203
49.	H.Akbarova	Talim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida samaradorligini oshirish (onlayn o'yinlar)	204-208
Filologiya / Philology			
50.	M.Mamatqulova	How does a person become multilingual?	209-2012
51.	M.Mamatqulova	Needs analysis as a main phase for designing english for specific purposes (esp) course	213-216
52.	L.Uzakova	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: o'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik vositalarning chog'ishtirma tadqiqi	217-221
53.	G.Xoldorova	Alisher Navoiy ijodida sakkokiy an'analari	222-224
54.	M.Парпиева	Актуальные вопросы изучения русского языка	225-227
Raqamli texnologiyalar / Digital technologies			
55.	C.Гулямов A.Шермухамедов Б.Шермухамедов	Применение искусственного интеллекта в образовании	228-232
56.	F.Mulaydinov D.Otajonova	Breaking language barriers: the future of english language teaching with ar/vr technology	233-236
57.	F.Mulaydinov A.Abdullayev M.Odilova	Ta'limda raqamli texnologiyalarning roli	237-240
58.	T.Azimova	Matematikani o'qitishda qiyosiy usullar va o'quv texnologiyalari	241-244
59.	Sh.Akhunova	Concerns regarding the use of foreign experience and the significance of using digital technologies to boost the tourism network's competitiveness	245-249
60.	B.Akramov	Fizika fanini o'qitishda zamonaviy texnikalardan foydalanish va zamonaviy texnik qurilmalarni amaliy o'rganish	250-253

TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA MOTIVATSIYA MODELLARINING XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBALARINING AHAMIYATI

Kuzmina Svetlana Nikolayevna

Sankt-Peterburg davlat elektrotexnika universiteti

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Umirova Gulmira Shodiboy qizi

Jizzax politexnika instituti

Iqtisodiyot va menejment kafedrası assistenti

umirovagulmira2@gmail.com

(97)-328-47-47

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2023-yil

Tasdiqlandi: 26-dekabr 2023-yil

Jurnal soni: 9

Maqola raqami: 10

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.832>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/

keywords

kichik biznes, tadbirkorlik, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi, liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, xorijiy davlatlar tajribalari.

ANNOTATSIYA

Tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellari xorijiy davlatlar tajribalarini chuqur o'rganish hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohalarining ustuvor ahamiyat kasb etishi hamda xo'jalik faoliyatining ijtimoiylashuv jarayonlarining jadallashuvi zamonaviy ijtimoiy mehnat munosabatlari rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflaydi.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi PF-60-sonli 2022–2026-yillarga mo'ljallangan “Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” gi farmonida¹ “Milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta'minlash bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rildi. Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda «Inson qadri uchun» tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilangan”. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, ushbu sohani iqtisodiy mazmuni, unga ta'sir etuvchi omillarni nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etish zamon talabi hisoblanadi.

Iqtisodiy islohotlar sharoitida rag'batlantirish tizimidan motivatsiya tizimiga bosqichma-bosqich o'tishni amalga oshirgan korxonalar yuqori raqobatbardoshlik darajasiga erishgan. Bu tushunchalarning o'zgarishiga emas, balki juda yuqori darajali iqtisodiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi: xodimlar motivlarining barcha rang-barangligi va o'ziga xosligi rag'batlantirish tizimi o'rnini egallagan mos keluvchi motivatsiya tizimida aks etib boradi.²

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari, tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellari xorijiy davlatlar tajribalari, zamonaviy bozor iqtisodiyotidagi uning roli O'zbekiston va chet el olimlari tomonidan chuqur o'rganib chiqilgan. Butun dunyoga mashhur chet el iqtisodchilarining ko'plab ilmiy asarlarida zamonaviy bozor iqtisodiyotida tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish muammolarining nazariy hamda amaliy jihatlarini ko'rib chiqilgan. Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes va tadbirkorlik hamda unda innovatsion faoliyatning ahamiyati bilan bog'liq mavzularni, DJ.Fridman A.Smit, M.Blaug, S.L.Bryu, K.Vesper, P.Druker, R.Kantilon, Ya.Kornai, A.Marshall, S.Erlix, Dj.M.Keyns Pol, E.Samuelson, K.R.Makkonell, F.Kotler, D.Pirson, T.Piters, K.Rendoll, J.-B.Sey, F.Uoker, I.Shumpeter, F.Fon Xayek, A.Shapiro, X.Shvalbe kabi olimlar o'rganishgan.³

O'zbekistonning ko'plab olimlari, shu jumladan, M. Sharifxo'jayev, X.P.Abulqosimov, A.V.Vaxobov, T.Jo'raev, Q.X.Abduraxmonov, B.X. Umurzakov, Yo.Abdullaev, Boltaboyev M.R., M.R.Rasulev, H.O.Rahmonov, I.E.Tursunov, B.Yu.Xodiyev, M.Xadjimuratov, Z.Y.Xudoyberdiyev, T.Sh.Shodiyev, G.Abdurahmonova va boshqalar hozirgi kungacha shug'ullanib kelishmoqda. Mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirishda mehnat munosabatlari bo'yicha tadqiqotlar mavjud bo'lsada, ularda aynan motivatsiya omillaridan foydalanish yo'llarini takomillashtirish tadqiq etilmaganligi ilmiy ishning yanada dolzarbligini belgilaydi.⁴

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada ilmiy abstraksiyalash, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan. Ushbu tadqiqot ma'lumotlari rasmiy manbalardan olingan, taniqli iqtisodchi olimlarning iqtisodiyotimizni rivojlantirishda tadbirkorlikni rivojlantirish muammolarini ilmiy-nazariy qarashlarini qiyosiy tahlil qilish, xorij tajribalarini umumlashtirish va mamlakatimizda erishilayotgan yutuqlar bo'yicha olingan natijalarga tayangan holda tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellari xorijiy davlatlar tajribalarini o'rganishga erishilgan.

Tahlil va natijalar. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish va unga keng yo'l ochib berish aholini bandligini samarali ta'minlash hamda bu orqali aholi farovonligini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda jahon mamlakatlari singari respublikamizda ham makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, aholi turmush darajasini oshirish uchun kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali mehnat munosabatlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Bu borada mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, unda mehnat munosabatlarini takomillashtirish masalalari eng birinchi o'rinlardan birini egallaydi. Bu vazifa “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida ham mamlakatimiz iqtisodiyoti sohasida mulkchilik tizimini yanada takomillashtirish, kichik biznes, xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish darajasini yanada oshirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va aholi bandligi masalasini hal etishda tadbirkorlik va xizmat ko'rsatish sohasining rolini kuchaytirish masalalarini

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmoni (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son)

² G.Umirova.(2023). Tadbirkorlikni rivojlantirishda motivatsiya omillaridan foydalanishning zaruriyati. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 8, 74-77.

³ Фридман ДЖ. Петти В, Смит А., Рикардо Д. Сочинения // Классика экономической мысли. – М.: ЭКСМО Пресс, 2000. – 164 с.; Кантильон Р. Основы предпринимательской деятельности. Москва: 2001. – 44 с.; Marshall A. Industry and trade. – Vani Prakashan, 2015. – 556 p. Пол Э. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус. Экономика. – Издательство: Вильямс, 2015. – 1360 с.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisi Murojaatnomasi. 24.01. 2020

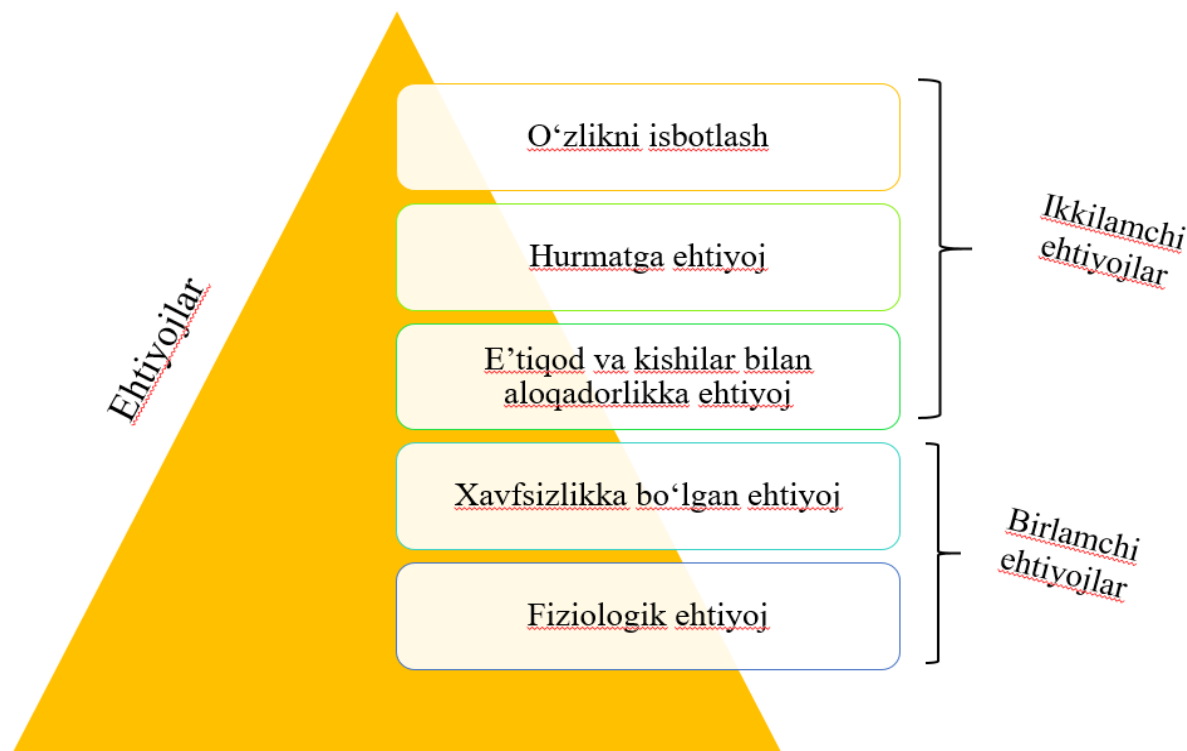
faoliyatimizning eng dolzarb vazifalaridan biri sifatida belgilab berilgan edi⁵.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirishning mehnat faoliyatini tashkil etish xususiyatlari, vazifalari, tarkibi va taraqqiyot asoslarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonni rivojlantirishning mehnat faoliyatini baholashda uslubiy yondashuvlarga majmuaviy asosda ko'rib chiqish ilmiy zaruriyat hisoblanadi. Mazkur sohada islohotlarni takomillashtirish uchun olib borilayotgan tashkiliy tadbirlarga e'tibor qaratish lozim. Bu borada quyidagi muammolar kuzatiladi, shu jumladan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishi uchun amalga oshirilayotgan loyihalarni moliyalashtirishda bank kreditlarining ajratilishi o'z vaqtida ta'minlanmasligi ish faoliyatining bajarilishini kechiktirib bormoqda. Hududlarda tadbirkorlik subyektlarini yirik korxonalar, fermer va dehqon xo'jaliklari bilan korporativ tizimli aloqalarni o'rnatish mexanizmlari tizimli yo'lga qo'yilmagan. Bundan tashqari mahalliy

hokimiyat organlarining kichik biznes vakillari bilan o'zaro aloqalari yetarli yo'lga qo'yilmaganligi singari muammolarning mavjudligi mazkur faoliyat turini rivojlantirish bo'yicha ishbilarmonlik muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Jahon tajribasini o'rganib borish bozor sharoitida tadbirkorlikni yuritish, uning rivojlanishini turli institutlar tomonidan qo'llab-quvvatlash, samarali raqobat muhitini yaratish shakllari va usullaridan eng maqbulini tanlash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekistonda va rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes rivojlanishining iqtisodiy ko'rsatkichlarini qiyosiy tahlil qilish raqobat muhiti, xususan, raqobatbardoshlikning rivojlanish holatini baholash usullaridan biri hisoblanadi.

Amerikalik ruhshunos Abraxam Maslou XX asming 40-yillarida o'zining ehtiyojlar ustunligi nazariyasini yaratib, kishilar o'z motivlari jarayonida ehtiyoj va qiziqishning 5 turiga tayanadilar degan fikrni bildirgan. Uning ehtiyojlar iyerarxiyasi quyidagi ko'rinishga egadir.

1-rasm. Motivatsiya bosqichlari (A. Maslou bo'yicha).

Birinchi o'ringdagi ehtiyojlar – bu bazis ehtiyojlar, ya'ni, yashashni ta'minlash uchun eng zarur bo'lgan ehtiyojlar. A. Maslouning fikricha, inson, eng avvalo ana shu bazis ehtiyojlarini qondirish uchun ishlaydi. Bazis ehtiyojlar, ya'ni oziq-ovqatga, kiyim-kechakka, uy-joyga, uyquga bo'lgan ehtiyoj qondirilsa, boshqa darajadagi ehtiyojlar ham asta-sekin ahamiyat kasb etib boradi.

Masalan, xavfsizlikka, ya'ni tinchlik, tartib, himoyaga bo'lgan ehtiyoj ham birlamchi bosqichdagi ehtiyojning yangi darajasidagi zaruriyatdir. Biron ijtimoiy guruhda bo'lish, boshqa kishilar bilan aloqaga kirishish ehtiyoji iyerarxiyaning uchinchi bo'g'iniga kiradi. Bu guruhdagi ehtiyojlarni sotsial ehtiyojlar deb ham yuritiladi.

Hurmatga bo'lgan ehtiyoj, ehtiyojlar piramidasi to'rtinchi bo'g'inini tashkil qiladi. Bu ehtiyojlar kishining boshqalar tomonidan tan olinishiga bo'lgan ehtiyoj, ya'ni mavqeyi, nufuzi, shon-shuhrat, muvaffaqiyat, diqqat-e'tiboridir. O'zligini isbotlash ehtiyoji, ya'ni Maslou iyerarxiyasidagi eng yuqori daraja yashirin imkoniyatlarning haqiqatga aylanishi, nimaga erishish mumkin bo'lsa, shunga erishish bo'lib, bu ehtiyojlar shaxsning o'sishida o'z aksini topadi.

A. Maslou, odamlar – bu qonmagan ehtiyojlarini qondirishga intiluvchi "ochko'z maxluq"lardir, degan edi. Birlamchi ehtiyojlar qondirilgach, boshqa zaruriyatlar kishilarni yuqori darajadagi ehtiyojlarga qarab harakat qilishga majbur qiladi.

Frederik Gersbergning motivatsiya nazariyasi esa tozalanish (motivatsionnaya gigiyena) deb yuritilib, uning asosida qoniqish keltiruvchi mehnat ruhiy sog'lom bo'lishga ham hamkorlik ko'rsatadi degan fikr yotadi. U quyidagi ikki guruh omillarga e'tiborni qaratadi. Uning fikricha birinchi guruh omillar "gigiyenik omillar" deb ataladi (1-jadval).

Agar ish joyi qorong'i, ko'rimsiz bo'lsa, bu mehnatga intilishni ancha susaytiradi. Aksincha, ish joyi toza, ergonometrik nuqtayi nazardan benuqson bo'lsa, mehnatga aniq yo'naltirilgan motivlar paydo bo'la boshlaydi. Bu yerda pul masalasi ham o'ta muhim hisoblanadi. Ammo pulga inson qadr-qimmatining o'lchovchi sifatida qarash ham xavflidir. Agar pulga intilish insonni butunlay egallab olsa, u ko'payishga moyillik tug'dirib, uni boshqalarga nisbatan buyukligini isbotlashga olib keladi. Natijada kishilardan va jamoadan ajrab qoladi.

⁵O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonining 1-ilovasi. 2017 yil 7 fevral. // Lex.uz.

Ishdan qoniqish omillari

Boisiy omillar (qoniqmaslik manbalari)	Motivatsiya (yuqori qoniqish manbalari)
Korxonada va ma'muriyat siyosati	Yutuqlarga erishish
Mehnat sharoiti	Xizmat pillapoyalari bo'yicha ko'tarilish
Ishchilar bilan o'zaro munosabat	Yuqori mas'uliyat
Ish haqi	Natijani tan olish va qo'llab-quvvatlash
Mehnat xavfsizligi	Ijodiy va xizmat doirasida o'sish imkoniyati
Mehnat intizomini nazorat qilish	Ehtiyojlarning qondirilishi

Gersberg nazariyasi Maslou nazariyasiga zid emas hisoblanadi.

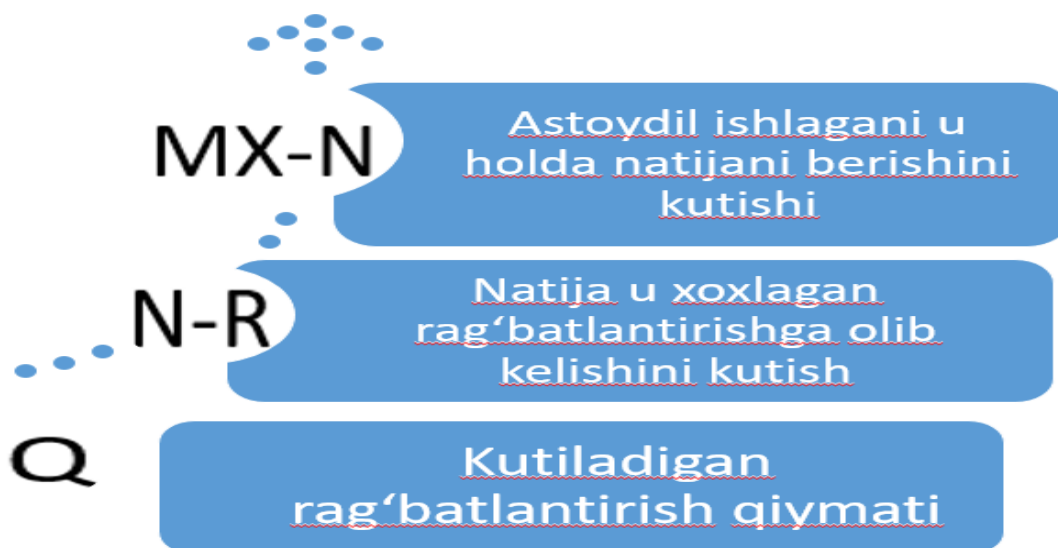
Kutish nazariyasi amerikalik ruhshunos V. Vrum tomonidan 1964-yilda ishlab chiqilgan. Uning mohiyati shundan iboratki, motivatsiya nafaqat ehtiyojni qondirishga, shuningdek, maqsadga erishish uchun tanlangan xohishga ham bog'liq. Kutish nazariyasida 3 ta muhim omilning o'zaro munosabati asosiy o'rinni tutadi: mehnat xarajatlari (MX) bilan natija (N) o'rtasidagi farqni kutish (MX-N); natija (N) bilan rag'batlantirish (R)

o'rtasidagi farqni kutish (N-R); rag'batlantirish qiymati (Q), ya'ni qoniqishning yoki qoniqmaslikning nisbiy ko'rsatkichi.

Har uchala omil o'rtasidagi bog'lanishni quyidagicha ifodalashimiz mumkin:

Motivatsiya (M)=(MX-N)(N-R) Q, bu bog'lanishni quyidagi 2-rasmda tasvirlashimiz mumkin.

MOTIVATSIYA

2-rasm – Vrumning motivatsiya modeli.

Kutilgan narsa qanchalik qoniqishga olib kelsa, shunchalik motivatsiya kuchli bo'ladi. Bu degan so'z – ehtiyoj tushunchasidan tashqari rahbar murakkab, qiyin ishga, astoydil ishlaganga yaxshi haq to'lanadigan va rag'batlantiridigan vaziyatlarni yaratishi kerak. Kutish nazariyasining mohiyati ham shuni taqozo etadi.

Adolatlilik nazariyasiga binoan kishilar o'zlari erishgan rag'bat darajasini shu tizimda band bo'lgan boshqa kishilar erishgan rag'bat darajasi bilan qiyosiy taqqoslaydi, ya'ni:

- + Individual daromad – boshqa shaxs daromadi
- + Individual xarajat – boshqa shaxs xarajati

Yana bir xorijlik tadqiqotchi Dj. Addms fikricha, xarajat tarkibida nafaqat xodimning mazkur ishni bajarishga sarflagan mehnati, shu bilan birga, uning shu korxonada ishlagan ish staji, malaka darajasi, yoshi, sotsial mavqeyi kabilar ham inobatga olinadi.

Agar barcha baholashlar va taqqoslashlar natijasida adolatsizlikka yo'l qo'yilmaganligi ma'lum bo'lsa, u holda motivatsiya omillari ijobiy tomonga ishlaydi. O'zgalarga qanday yondoshilgan bo'lsa, unga ham xuddi shunday yondoshilsa, bu holda xodim kuchiga kuch qo'shib, mehnat qiladi va aksincha. Ya'ni, agar xodim bu yerda adolatsizlikka yo'l qo'yilganini sezsa, rag'batlantirishda tengsizlik bo'lgan bo'lsa, u holda korxonada asabuzarlik holati vujudga kelib, ixtiloflarning sodir bo'lishiga sabab bo'ladi, adolat tarozusi buzilgan bo'ladi.

Toki kishilar mehnatiga, qobiliyatiga, bilim-zakovatiga yarasha taqdirlanmas ekanlar, ular unumdorlikni, intensivlikni oshirishga harakat qilmaydilar. Korxonada hamjihatlik muhiti qaror topmaydi.

Motivlashtirishda X (iks) va Y (igrek) nazariyalari ham alohida o'rinni tutadi. Bu nazariyalarning muallifi amerikalik ruhshunos D. Mak Gregor bo'lib, u boshqaruvchi va xodimlarning mehnatga bo'lgan munosabatini ifodalaydi.

X (iks) nazariyasi bo'yicha ishchilar ishlashni xohlamaydi, javobgarliqdan qochadi, ular tabiatan yalqov, ishyoqmas bo'ladi. Shu bois ularni doimo turtib, majburlab, nazorat qilib, jazo bilan qo'rqitib turish kerak. Shundagina ular korxonaga uchun yaxshi ishlaydilar.

Y (igrek) nazariyasida kishilarga ishonib, qobiliyatlarini rivojlantirib, ular o'zlarining foydaliligi va muhimliklarini his qilishsa, ishdan qoniqish hosil qilishsa, shundagina korxonaga katta foyda keltirish mumkin deyiladi. Bu nazariya xodimning o'z mehnatidan qoniqish hosil qilishiga hamkorlik ko'rsatuvchi xizmatlarning tan olinishi, xizmatdagi o'sishi, malakasining oshishi, mas'uliyatning yuqoriligi kabi omillarni motivatsiyaga da'vat etuvchi omillar deb talqin qiladi.

Bu nazariyaga binoan boshqaruvchi ko'rsatma beribgina qolmay, har bir kishining qobiliyatini ishga yo'naltiradi. Ishning ko'zini bilgan rahbar o'z qo'l ostidagilariga vakolatlar va qabul qilingan qarorlarni bajarishda erkinlik beradi.

Kichik biznesni rivojlantirish orqali iqtisodiyotni yuksaltirishga alohida ahamiyat berilgan, mazkur mamlakatlarda kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish yetarli resurs imkoniyatlariga va boshqaruv vakolatiga ega bo'lgan maxsus hukumat organi orqali amalga oshiriladi. Kichik biznes subyektlarini tasniflash ishchilar soni, yillik aylanma yoki ustav kapitalining hajmi orqali amalga oshiriladi. Bu borada mehnat intensivligi, bir tomondan, xodimning ichki motivatsiyasi va jismoniy holatiga bog'liq, ikkinchi tomondan, qonunchilik milliy an'analar orqali tartibga solinadi.

Dunyoning bir qator davlatlarida maxsus hukumat tashkilotlari sifatida AQSHda – SBA, Buyuk Britaniyada – “Kichik biznesga xizmat ko'rsatish milliy Agentligi” (SBS), Germaniyada – “Kichik va o'rta biznes bosh Direktori” (DG VIII), Yaponiyada – “Kichik va o'rta tadbirkorlik Agentligi” (SMEA), Koreyada – “Kichik va o'rta biznes

administratsiyasi” tashkil etilgan va bugungi kunda kichik biznesni rivojlantirish yo'lida faoliyat ko'rsatmoqda”⁶.

Qo'shni mamlakatlardan Xitoy tajribasi hammada katta qiziqish uyg'otadi. U yerda statistika ma'lumotlari shundan dalolat beradiki, Xitoy korxonalarining 99 foizi kichik va o'rta korxonalar toifasiga kiradi va ular yalpi ichki mahsulotning 55 foizidan ko'pini ishlab chiqarish bilan birga mamlakat ishchi kuchining 75 foizidan foydalanadi. Ekspert hajmining 60 foizidan ortig'i va soliqlardan keladigan daromadlarning taxminan 45 foizi kichik va o'rta korxonalar tomonidan ta'minlanadi.

Ayrim rivojlangan mamlakatlar AQSH, Yaponiya, Xitoy, Hindiston va Buyuk Britaniyada kichik biznes subyektlarini aniqlash mezonini faoliyat turiga qarab ishchilar soni, yillik daromadi, kapital qo'yilmalar miqdori, asosiy fondlar miqdori va yillik aylanmalar miqdori belgilangan. (2-jadval)

2-jadval

Ayrim rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznesni aniqlash mezonlari⁷

Davlatlar	Mezonlar	Mikro-firmalar	Kichik korxonalar	Motivatsiya strategiyasi
AQSH	Ishchilar soni	50 kishigacha	100 dan 1500 kishigacha	Rag'batlantirish va jazo strategiyasi
	Yillik tushum	\$ 0,75 mln. dollargacha	\$10 mln. dan \$38 mln. gacha	
Kanada	Ishchilar soni	49 kishigacha	50 dan 500 kishigacha	Rag'batlantirish va jazo strategiyasi
	Yillik tushum	\$ 5 mln. dollargacha	\$10 mln. dan \$ 50 mln.gacha	
Yaponiya	Ishchilar soni	Ishlab chiqarishda 100 tagacha	Boshqa faoliyat turlari 100-300 tagacha	Menejerlar bilan doimiy aloqada bo'lish strategiyasi
	Yillik tushum \$ ming	\$474 minggacha 2844 minggacha	\$ 948 minggacha	
Xitoy	Ishchilar soni (kishi)	100 tagacha	300 tagacha	Ish orqali motivlashtirish
	Yillik foyda	Faoliyat turiga qarab 20 mln.yuandan 100 mln.yuangacha		
	Yillik daromad	Tadbirkorlik daromadi \$ 500 ming dan \$ 1 mln.gacha		

Xulosa va takliflar. Tadbirkorlikda motivlashtirish bu kishilar faoliyatini ruhiy yo'llar bilan maqsadga muvofiq yo'naltirish hisoblanadi. U muayyan ehtiyojni qondirish bilan bog'liq jarayondir. Ehtiyoj esa sabablarda namoyon bo'ladi. Inson tirik jon sifatida ovqat yeyish, uxlash, dam olib o'z kuchini tiklash, o'zini issiq-sovuqdan asrash ehtiyojlariga ega. Mazkur ehtiyojlar moddiy, ya'ni kiyim-kechik, oziq-ovqat, turar joy va boshqalar shaklida ifoda etiladi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida

tadbirkorlikni rivojlantirishning mehnat faoliyatini tashkil etish xususiyatlari, vazifalari, tarkibi va taraqqiyot asoslarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonni rivojlantirishning mehnat faoliyatini baholashda uslubiy yondashuvlarga majmuaviy asosda ko'rib chiqish ilmiy zaruriyat hisoblanadi. Mazkur sohada islohotlarni takomillashtirish uchun olib borilayotgan ijtimoiy- tashkiliy tadbirlarga e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot Strategiyasi to'g'risidagi farmoni (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son)
2. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: NMIU 2017. 39-bet.
3. Smiljanic Stasha. Small Business Administration, 2022. URL:<https://policyadvice.net/insurance/insights/small-business-statistics/>
4. G.Umirova. (2023). Tadbirkorlikni rivojlantirishda motivatsiya omillaridan foydalanishning zaruriyati. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 8, 74-77.

5. Фридман ДЖ. Петти В, Смит А., Рикардо Д. Сочинения // Классика экономической мысли. – М.: ЭКСМО Пресс, 2000. – 164 с.; Кантильон Р. Основы предпринимательской деятельности. Москва: 2001. – 44 с.; Marshall A. Industry and trade. – Vani Prakashan, 2015. – 556 p. Пол Э. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус. Экономика. – Издательство: Вильямс, 2015. – 1360 с.;
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 24.01. 2020
7. Малое предпринимательство в России: прошлое, настоящее и будущее. Под ред. Б.Г.Ясина, А.Ю.Чепуренко, В.В.Буева. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2003. – С. 137.
8. Stat.uz
9. <http://www.m-economy.ru>

⁶Малое предпринимательство в России: прошлое, настоящее и будущее. Под ред. Б.Г.Ясина, А.Ю.Чепуренко, В.В.Буева. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2003. – С. 137.

⁷<http://www.giac.ru>. © НИИ.Московский центр развития предпринимательства ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi